

УДК 351

*I. В. Супрунова,
д. держ. упр., доцент, доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування, Державний університет "Житомирська політехніка"*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5484-6421>

Т. П. Назаренко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет "Житомирська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7702-812>

Т. О. Власюк,

д. е. н., професор кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту, Державний університет "Житомирська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-00001-8288-7693>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.11.121

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ДЕТИНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

I. Suprunova,

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of National Security, Public Administration and Management, Zhytomyr Polytechnic State University

T. Nazarenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Information Systems in Management and Accounting, Zhytomyr Polytechnic State University

T. Vlasjuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of International Relations and Political Management, Zhytomyr Polytechnic State University

PRINCIPLES OF STATE POLICY IN THE SPHERE OF DETINIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY

У статті проведено критичний аналіз наукової літератури на предмет розгляду сутності та класифікації принципів державної політики в сфері детінізації національної економіки. Ідентифіковано принципи в працях вчених та обґрунтування новий підход до змістовного та структурного наповнення принципів державної політики в сфері детінізації національної економіки. Розвиток тінізації в економіці є реальною загрозою як на внутрішньому державному рівні, так і на зовнішньому — геополітичному рівні. Швидко усунути тіньову економіку і результативно трансформувати економічну систему на даному етапі є неможливим. Тому й надалі існування тіньової економіки залишається реальною загрозою для державної безпеки України. Набувають стратегічної актуальності напрями протидії щодо розвитку тіньової економіки, а саме: посилення боротьби з корупцією та очищення влади; створення умов для легалізації зайнятості; удосконалення контролю за зовнішньоекономічною діяльністю; створення сприятливого бізнес-середовища; протидія легалізації (відмиванню) тіньових доходів та ін. Принципи державної політики в сфері детінізації національної економіки розглядаються як сукупність позитивних закономірностей, пізнаних наукою і практикою, закріплених у правових нормах або узагальнених у діючих в державі юридичних правилах. Виділено наступні групи принципів державної полі-

тики в сфері детінізації національної економіки: загальні принципи: науковості; ефективності; цілеспрямованість; компетентності; відповідальності; оптимальності; варіативності; системності; верифікації; спеціальні принципи: матеріально-фінансова збалансованість; поєднання адміністративних та економічних методів; єдності стратегічного та поточного державного регулювання.

The article carries out a critical analysis of scientific literature on the subject of consideration of the essence and classification of the principles of state policy in the field of detinization of the national economy. The principles in the works of scientists and the justification of a new approach to the meaningful and structural filling of the principles of state policy in the field of detinization of the national economy are identified. The development of shadowing in the economy is a real threat both at the internal state level and at the external – geopolitical level. It is impossible to quickly eliminate the shadow economy and effectively transform the economic system at this stage. The three main components of the shadow economy are: 1) the informal economy – the activities of households that produce and consume goods or services of their own production for their own needs or the needs of their family members; criminal economy – production and sale of prohibited goods and services (drugs, explosives); illegal economy – illegal production and sale of legal goods without their documentation and/or registration of enterprises. Therefore, the continued existence of the shadow economy remains a real threat to the state security of Ukraine. Areas of counteraction to the development of the shadow economy are gaining strategic relevance, namely: strengthening the fight against corruption and cleaning up the government; creation of conditions for legalization of employment; improvement of control over foreign economic activity; creation of a favorable business environment; combating the legalization (laundering) of shadow income, etc. The principles of state policy in the field of detinization of the national economy are considered as a set of positive laws known by science and practice, enshrined in legal norms or generalized in the legal rules in force in the state. The following groups of principles of state policy in the field of detinization of the national economy have been identified: general principles: scientific; efficiency; purposefulness; competence; responsibility; optimality; variability; systematicity; verification; special principles: material and financial balance; combination of administrative and economic methods; unity of strategic and current state regulation.

Ключові слова: тіньова економіка, детінізація економіки, методологія, політика в сфері детінізації національної економіки, принципи державної політики в сфері детінізації національної економіки.

Key words: shadow economy, detinization of the economy, methodology, policy in the field of detinization of the national economy, principles of state policy in the field of detinization of the national economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Тіньовий сектор економіки виступає загрозою державній безпеці України, перешкоджаючи зростанню стандартів життя населення, забезпеченню умов макроекономічної стабільності та поступального розвитку економіки країни. Державна політика в сфері детінізації економіки є складною системою, що поєднує в собі сукупність суспільних відносин, різних видів об'єктів державного управління та різних видів державної політики. Важливим елементом методології державної політики в сфері детінізації економіки є принципи державної політики, які потребують критичного розгляду.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній економічній науці проблеми методології державної політики в сфері детінізації економіки порушувались у працях значної кількості вітчизняних науковців, таких як Баранов С., Борщук Є., Заверуха М., Кубатко В., Подмазко О., Санінський Р., Рейкін В. та інші вчені. Однак стрімкі зміни суспільно-політичного життя українського суспільства в останні роки, повномасштабна війна, потрясіння спричинені поширенням пандемії COVID-19, пов'язані з цим кризові явища в економіці, підвищили актуальність і зумовили необхідність дослідження принципів державної політики в сфері детінізації економіки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є висвітлення сутності та класифікації принципів державної політики в сфері детінізації національної економіки. Це дозволить удосконалити методологію державної політики в сфері детінізації національної економіки в контексті забезпечення державної безпеки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Здійснюючи аналіз наукової літератури, ми дійшли висновку про відсутність єдиного підходу щодо класифікації принципів державної політики в сфері детінізації національної економіки. Тому важливим є ідентифікація даних принципів в працях вчених та обґрунтування нового підходу до змістовного та структурного наповнення принципів державної політики в сфері детінізації національної економіки.

Вітчизняні дослідники Є. Борщук та М. Заверуха [2] пропонують наступний підхід до виділення принципів та їх змісту:

1. Принцип соціальної справедливості. Він вказує на забезпечення справедливого і неупередженого розподілу національного багатства, ВВП між громадянами, територіальними громадами, іншими суб'єктами суспільних відносин, рівний доступ громадян країни до основних соціальних послуг, соціальних гарантій та застосування диференційованого оподаткування.

2. Принцип об'єктивності. Він обумовлює необхідність врахування при розробці найважливіших напрямів державної детінізації усіх можливих чинників, які впливають на кількісні та якісні показники економічної діяльності, та вимог об'єктивних закономірностей і реальних можливостей продуктивних сил.

3. Принцип детермінізму, який характеризує причинні зв'язки між явищами: одне явище (причина) породжує інше явище (наслідок). Зв'язок причини та наслідку є необхідним: при існуванні певної причини та спектру умов невідворотно виникає наслідок, який завжди буде породжуватися цією причиною та спектром умов у всіх інших випадках. Наслідок стає сам причиною нового явища, яке своєю чергою стане причиною наступного явища — це називається причинно-наслідковим ланцюгом. Для процесів тіньової економіки це дуже важливий момент.

4. Принцип узгодженості (погодженості) передбачає врахування інтересів інших видів державної політики, які впливають на формування та реалізацію державної політики детінізації або зазнають впливу від неї. Рішення, що стосуються проблем детінізації, повинні бути узгоджені з ширшим у державному масштабі комплексом принципів і рішень, що є основою сталого соціально-економічного розвитку в масштабах усієї України. Це означає, що дії відповідних органів державної влади повинні бути узгоджені та відповідати єдиній меті — покращення добробуту громадян країни, підвищення рівня їх життя

5. Принцип прозорості полягає у нормативному врегулюванні процедур діяльності органів державної влади та дотриманні цих процедур у повсякденній діяльності.

Зазначені принципи носять загальний характер та не в повній мірі характеризують властивості тіньової економіки як загрози державній безпеці.

Подмазко О.М. [4] доводить необхідність поділу принципів детінізації національної економіки на дві групи, зокрема:

1. Принципи побудови (загальні принципи): науковості(наукове обґрунтування прийнятих державою рішень і застосовуваних інструментів, які сприяють вирішенню пріоритетних завдань процесу детінізації економіки країни); ефективності(забезпечує позитивний результат впливу, як для суб'єкта впливу, так і для економіки країни в цілому); адекватності (забезпечує відповідність між формами і методами регулювання процесів детінізації економіки загальнодержавному механізму впливу на економіку країни); цілеспрямованість (забезпечує конкретну мету регулюючому впливу держави, через реалізацію пріоритетів, конкретних програм з детінізації економіки країни); системності (розробка і реалізація механізму детінізації економіки повинна спиратись на комплекс заходів: економічних, політичних, соціальних, тощо); варіантності (забезпечує множинність шляхів впливу з боку держави на процеси детінізації економіки, ґрунтуючись на особливостях соціально-економічного розвитку країни; багатоваріантність моделей детінізації економіки для виявлення оптимального шляху досягнення поставлених цілей і завдань); комплексності(використання всіх інструментів державного регулювання економікою, з урахування як зовнішніх, так і внутрішніх факторів які впливають на ефективність їх використання, щодо детінізації економіки); інтегрованості(забезпечує об'єднання детінізаційних процесів з інноваційними, інвестиційними процесами, структурними змінами в економіці для досягнення цілей соціально-економічного розвитку країни);

2. Принципи функціонування (спеціальні принципи): пріоритетності(забезпечує вибір галузей економіки, з яких необхідно починати процес детінізації, базуючись на: пріоритетах структурної перебудови економіки, напрямках сучасного НТП, наявних конкурентних перевагах країни, глобалізаційних процесах); адаптивності (забезпечує гнучкість і мінливість механізму управління процесом детінізації економіки, коли прийняття рішень та застосовувані інструменти пристосовуються до мінливих умов зовнішнього і внутрішнього середовища через те, що постійна стабільна система державного регулювання процесу детінізації економіки виявиться неефективною в трансформаційній економіці України); рівномовності(забезпечення рівних умов при роботі в легальному секторі економіки всім учасниками господарської діяльності, незалежно від розмірів і форм власності); заохочення ділової активності: створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності за рахунок усунення передумов і факторів виникнення і розвитку тіньової економіки); збалансованості інтересів(забезпечує збалансованість інтересів держави, підприємств та домогосподарств); використання інтеграційних процесів(поглиблення інтеграційних процесів з ЄС створює сприятливі умови для розвитку національного виробництва, впровадження необхідних структурних змін в економіці, детінізації економіки); інноваційно-інвестиційного забезпечення структурних

змін економіки (в умовах структурних диспропорцій в економіці, обмеженості ресурсів, детінізацію економіки через стимулювання економічної діяльності, в першу чергу, необхідно здійснювати в високотехнологічних (високомаржинальних) галузях 5-го і 6-го технологічних укладів).

Подібний підхід до виділення принципів державної політики в сфері детінізації національної економіки щодо поділу принципів пропонує Баранов С.О. [1] 1) загальні: пріоритет права над економікою; перманентне розширення форм державного регулювання; поєднання вітчизняного та міжнародного досвіду державного регулювання; 2) специфічні: справедливість; ефективність; стабільність; системність; адекватність; поступовість та етапність; оперативність; матеріально-фінансово збалансованість; оптимальне поєднання адміністративних та економічних методів; забезпечення єдності стратегічного та поточного державного регулювання; стимулювання підприємницької діяльності на основі виважених податкових ставок.

Підтримує даний підхід щодо поділу принципів державної політики, проте вважаємо, що зміст та склад принципів має бути уточнений в контексті сучасних реалій та проблем.

Кубатко В.В. [3] пропонує виділяти наступні принципи державної політики в досліджуваній сфері: 1. Принцип цілеспрямованості передбачає наявність чітко поставленої мети або системи цілей перед кожним конкретним об'єктом управління (міністерства, органи державного управління, підприємства, підрозділи і т.д.) щодо боротьби з тіньовим сектором економіки, враховуючи ресурсне забезпечення реалізації цього процесу, виявлення можливих слабких ланок для своєчасного попередження виникнення відхилень. Основними умовами при цьому повинні бути реальність досягнення таких цілей і чітке постановлення завдань, що дозволить мобілізувати зусилля виконавців на їх реалізацію. 2. Принцип компетентності полягає у формуванні в керівника відповідної системи знань про об'єкт управління, особливості його діяльності та рівень її тінізації, а також у кваліфікованому розподілі відповідальності між виконавцями завдань щодо детінізації діяльності об'єкта управління. 3. Принцип відповідальності передбачає побудову чіткої організаційної структури апарату управління, що забезпечить розроблення максимально ефективних положень його функціонування, встановлення матеріальної відповідальності за недодержання посадових інструкцій виконавців та упущення в роботі. Кожний працівник, який бере участь у процесі реалізації політики детінізації економічної системи, повинен усвідомлювати ступінь серйозності виконуваних ним функцій. 4. Для успішної реалізації будь-якого виробничого чи управлінського процесу необхідно дбати про економію сил та продуктивне пристосування праці за допомогою вдалого поєднання матеріальних і людських ресурсів. У цьому полягає принцип ефективності. Досить важливим моментом у політиці детінізації економіки є скорочення витрат суспільного виробництва з метою збільшення обсягів інвестиційних ресурсів та накопичень, максимізація доходів керованих об'єктів стратегічного управління. 5. Принцип плановості та стимулювання полягає в розробленні чіткої послідовності

дій щодо реалізації заходів детінізації національної економіки, встановлення термінів їх виконання та призначення відповідальних осіб і виконавців, а також розроблення ефективної системи стимулювання праці апарату управління та осіб, задіяних у цих заходах. 6. Принцип оптимального поєднання галузевого і територіального управління, що полягає у раціональному розміщенні продуктивних сил з урахуванням екологічних факторів, зайнятості населення, рівня використання робочої сили та задоволення духовних і матеріальних потреб населення. 7. Відповідно до принципу підпорядкування особистих інтересів, загальним установлюється пріоритетність загальнодержавних інтересів перед індивідуальними. Суб'єкти господарювання повинні здійснювати свою діяльність відповідно до потреб держави та в рамках загальнонаціонального розвитку. Основним завданням держави у цьому разі є забезпечення відповідних умов господарювання та стимулювання роботи підприємців на законних засадах. 8. Принцип єдності цілей і взаємозалежності передбачає формування на державному рівні системи цілей щодо ефективного розвитку підприємств державної та приватної форм власності, визначення спільних векторів їх функціонування.

Рейкін В.С. [5] характеризує зміст наступних принципів: 1) принцип детермінізму — передбачає наявність взаємозв'язку між різнотипними явищами та процесами формальної економіки (причинами) та об'єктивно існуючими формами тінізації економіки (наслідками). У межах загальнонаукового принципу детермінізму виокремлюємо спеціальні методологічні принципи: а) обмеженої раціональності; б) опортунізму економічних агентів; в) мінімізації трансакційних витрат; г) інформаційної недосконалості; 2) принцип симетрії — полягає в наявності бінарної опозиції, що поєднує причинно-наслідкові взаємозв'язки: офіційну та тіньову економіку; 3) принцип верифікації — передбачає можливість перевірки гіпотез, ідей, постулатів, положень, висновків; відповідно до цього принципу всі твердження справедливі або внаслідок достовірності власних складових, або через підтвердження їх практичним досвідом; 4) принцип системності — передбачає дотримання послідовності та впорядкованості дослідження тінізації економіки як єдиного цілого, що взаємодіє із формальною системою і забезпечує взаємозв'язок усіх підсистем та елементів; 5) принцип комплексності — полягає в повному та всебічному дослідженні тіньових явищ і процесів, що охоплює усі аспекти проблем, пов'язаних із функціонуванням економічного механізму; 6) принцип оптимальності — допускає наявність оптимального (ненульового) рівня та структури тіньової економіки, за яких мінімізуються негативні наслідки та активізується позитивний вплив процесів тінізації на офіційний сегмент економіки в кризових та трансформаційних умовах розвитку; 7) принцип варіативності (доповнюваності) — означає правомірність та можливість різних описових тлумачень одного й того ж об'єкта, в т.ч. теорій, що стосуються спільного предмета дослідження; тобто допускає множинність варіантів вирішення сучасних наукових проблем; 8) принцип відповідності — в контексті детінізації пов'язаний із необхідністю трансформації чинного законодавства, що враховує існуючі економічні відносини, а не нама-

ганням втілити недієві формальні правила у реальність; на практиці, що означає орієнтацію на узгодження інституціональних норм із стійкими господарськими реаліями, тобто приведення їх до статусу закону; 9) принцип наслідування — означає дотримання спадковості наукових досягнень із врахуванням світового та національного досвіду; в контексті реалізації концепції детінізації національної економіки зазначений принцип відповідає неоінституціональній парадигмі, базується на пріоритетності наукових положень теорії економічних правопорушень, а також методологічному принципі обмеженої раціональності.

Вважаємо, що зазначені підходи не в повній мірі характеризують державну політику в сфері детінізації національної економіки, що обумовлено:

— по-перше, обраним методологічним інструментарієм щодо дослідження детінізації національної економіки. Так, питання тіньової економіки піднімалося в різних галузях наук, зокрема: юридичні, економічні, політичні, соціологічні. Зазначенні підходи не в повній мірі відповідають теоретико-методологічним положенням наук з державного управління;

— по-друге, виокремлені принципи вченими можуть бути скеровані на вирішення конкретної проблеми, що стосуються тіньової економіки, а не проблеми детінізації національної економіки загалом;

— по-третє, державна політика в сфері детінізації національної економіки має врахувати усі можливі підходи до даного питання, адже має вирішити ключову проблему — забезпечення державної безпеки.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки, пропонуємо виділяти наступні групи принципів державної політики в сфері детінізації національної економіки:

1. Загальні принципи: науковості; ефективності; цілеспрямованості; компетентності; відповідальності; оптимальності; варіативності; системності; верифікації.

2. Спеціальні принципи: матеріально-фінансова збалансованість; поєднання адміністративних та економічних методів; єдності стратегічного та поточного державного регулювання.

Література:

1. Баранов С.О. Державне регулювання детінізації національної економіки: організаційно-правовий аспект: дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук. з держ. упр. спец.: 25.00.02. Київ, 2018. 242 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/138/files/df92debe-2130-4e2b-b203-de4ab9728b00.pdf>

2. Борщук Є.М., Заверуха М.М. Концептуальні основи формування національної доктрини детінізації економіки. Ефективність державного управління. 2018. Вип. 1. С. 203—209.

3. Кубатко В.В. Державна політика детінізації економіки України з урахуванням економіко-екологічних факторів: дис.... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук спец.: 08.00.03; МОН України; Сумський державний університет. Суми, 2019. 221 с.

4. Подмазко О.М. Організаційно-економічні засади детінізації економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Одеса, 2015. 23 с.

5. Рейкін В.С. Детінізація національної економіки в умовах невизначеності: автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук спец.: 08.00.03; Центральна спілка споживчих товариств України Львівський торговельно-економічний університет. Львів, 2019. 42 с.

References:

1. Baranov, S.O. (2018), "State regulation of detinization of the national economy: organizational and legal aspect", Candidate's thesis. Kyiv, Ukraine, available at: <http://academy.gov.ua/pages/dop/138/files/df92debe-2130-4e2b-b203-de4ab9728b00.pdf> (Accessed 10 May 2023).

2. Borshchuk, Ye.M., & Zaverukha, M.M. (2018), "Conceptual foundations of the formation of the national doctrine of economic detinization", *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1, pp. 203—209.

3. Kubatko, V.V. (2019), "State policy of detinization of the economy of Ukraine, taking into account economic and environmental factors", Candidate's thesis, *Economy, Sums'kyi derzhavnyi universytet*, Sumy, Ukraine.

4. Podmazko, O.M. (2015), "Organizational and economic principles of detinization of the economy of Ukraine", *Extended abstract of candidate's thesis, Economy, Odesa, Ukraine.*

5. Reikin, V.S. (2019), "Detinization of the national economy in conditions of uncertainty", *Extended abstract of doctor's thesis, Economy, Tsentralna spilka spozhyvchikh tovarystv Ukrainy Lvivskiy torhovelno-ekonomichnyi universytet, Lviv, Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663